Послѣ това той разсказалъ на кадията какъ погребалъ попъ Пранджо Турчина и какъвъ *салаватъ* му челъ. Кадията слушалъ, мусилъ се и сумтялъ и най-подиръ станѫлъ та си отишелъ.

За смъртьта на попъ Пранджа, кога и отъ какво е умрѣлъ нищо не знаемъ; на този часъ ние не можехме да си припомнимъ, даже отъ кое село ни казвахѫ да е билъ той; мержѣй се изъ паметьта ни като да казвахѫ, че билъ отъ Опанъ или отъ Кючюклери, рупаланецъ.

Бѣлѣжки.

На горньото допълнение за нуждно виждаме да прибавимъ нѣколко бѣлѣжки върху цѣлата статия за кабадаиитѣ, именно за такива нѣща, които слѣдъ написванието на статията можихме да си припомнимъ, или испослѣ, като распитвахме за едно за друго, случайно можихме да узнаемъ за нѣкои работи, що се отнасятъ до това, за което сме говорили.

За истурчваньето на Българетѣ.

Въ I-вия отдѣлъ на статията въ начало още тамъ гдѣто се говори за истурчванието на Българетѣ (стр. 171), има да прибавимъ, че Турцитѣ освѣнъ насилието, което употрѣбявали за цѣлото истурчвание особенно на тѣзи селения, които давали войници, както станѫло това въ Цѣпина, Доспатъ и Неврокопъ, Тиквешко, Мегленско и Скопско най-послѣ турскитѣ ходжи нарочно ходили та пропагандирали. Правителството турско било издало позволение, както се разбира съ мълчеливото съизволение и на гръцкия патрикъ, щото Турцитѣ да се женѭтъ за български жени, които, ако нещѫтъ, могѫтъ и да се не турчатъ и да си оставатъ християнки.[1]) Също се позволявало ужъ за по селата само, вой-

---

[1]) За това свидѣтелствуватъ доста ясно нѣкои отъ българскитѣ пѣсни, както и обнародваната въ XIV кн. на Пер. Спис. пѣсень за Нена робиня, стр. 311. „Подъ дърво седи хубава Нена, риза си шие и сълзи рони, та па баща си люто кълнеше, че ѭ зароби млада зелена... не оженена не задомена, у тия пусти турци делии". Тука Нена тѫжи, плаче и кълне баща си, защото не ѭ оженилъ и задомилъ както правяли по-вечето други бащи, но ѭ далъ за робиня на турци делии, т. е. военни. Шиението на ризата показва, че тя не е наложница, а е кѫщовница вече, за което и тѫжи, че не е кѫщовница вѣнчана и задомена споредъ обичая на вѣрата, но задо-

никътъ и работникъ да може да взема туркиня за жена, която може да се не похристиенча, а да си остава мохамеданка; но това е било рѣдкость и то само въ края на XV столѣтие се оказватъ нѣколко случая, когато противний случай се е продължавалъ непрѣкъсвано по нашитѣ страни дори до войната на 1877, а продължава се още въ тѣзи страни на нашето отечество, които останѫхѫ подъ турската власть. Разумѣва се, че това става и сега подъ този извѣтъ, да си стои ужъ жената на вѣрата си; но повечето сѫ ги потурчяли, щомъ ѭ вземе за жена. За първия случай, т. е. да си остава жената на вѣрата прѣзъ всичкия си животъ и скитането си между народа азъ знаѭ само единъ примѣръ: Турчинъ единъ пѫдарь, полякъ отъ Енина (Кечидере) Казанлѫшко, бѣше оженѣнъ за християнка въ Шипка, която си оставаше християнка и ходеше въ черква, а турчинътъ си оставаше турчинъ и ходеше въ джямия. Тѣ имахѫ възрастни дѣца, и по особенно условие що имахѫ двамата мѫжъ и жена по между си, момчетата се обрѣзвахѫ и ходѣхѫ като явни турци, а момичетата се кръщавахѫ и оставахѫ християни, но въ тайнѣ, защото явно не имъ допущахѫ другитѣ Турци, защото законътъ имъ не допущалъ. За Турчинъ, казвахѫ, позволявало се да води жена християнка, но дѣца родени отъ Турчинъ не можели да ставатъ християни. При София, въ селото Кацилени, Кациленский бегъ е взелъ отъ околнитѣ села тамамъ четири моми Българки за жени съ условие ужъ че нѣма да

жена подъ кибинь, по турски съ никяхъ. Тя не е въ собственъ смисълъ робиня, защото, либето й, т. е. мѫжъ й, делията войвода, самъ казва: „Да ве не съмъ те силомъ заробилъ, поробили те баща и майка. Продадохѫ те въ скѫпи години, за крина жито а за двѣ просо“. Тука е явно, че ставали и насилственни заробвания, т. е. Турци да зематъ силомъ за жени Българки, както що става това и до днесъ въ Македония и Албания, и доказва се, че Нена е дадена на делията съ волята на баща й и на майка й. А гдѣто се казва, че ѭ продали, това се разумѣва, че женидбата станѫла редовно, той заплатилъ за неѭ обичайния баба-хакѫ, който е и до днесъ въ сила у селенитѣ, както у Турци така и у Българи, щото зетьтъ или младоженникътъ дава нѣщо за заплата на родительетѣ на момата, гдѣто сѫ ѭ отхранили и отгледали; това се нарича баба-хакѫ и до днесъ на по-вечето мѣста. Изъ най-първо давали вмѣсто пари юнци, говѣда, хергели, жито, просо и други храни, а на послѣдъкъ се е обърнѫло и въ чисти пари, само подъ название „обуща“ — сѫщий баба-хакѫ, но подъ друга форма, ужъ пари за обуща на родительетѣ и роднинитѣ на момата. Това доказва волното и установенното женяние между Турци и Българки. А наший доводъ още по-силно се подкрѣпя отъ послѣднитѣ думи на пѣсеньта. „Войвода Нени тихо говори: не плачи Нено, не плачи либе, и я ще дойдѫ на твоя вѣра“. Това е явно, че е казано само за растуха, защото нѣма примѣръ да е ставало таково нѣщо; но войводата делия не би казалъ таково нѣщо, ако не би се то прѣдполагало за възможно и сѫдно чрѣзъ едно сѫществовавше постановение.

ги турчи, но и четиритѣхъ е потурчилъ испослѣ, послѣдната даже въ самото начало на войната (1877), съ която и забѣгнѫ въ Турско.

Приказвалъ ми е покойний Паисий Пловдивски въ Цариградъ за таковото турчение въ Албания (покойний бѣше родомъ Албанецъ отъ християнитѣ Албанци, както ще видимъ това въ краткото му жизноописание, което мислимъ да обнародваме), че тамъ за истурчвание ни тия отъ християнетѣ Албанци, които оставали твърди въ християнската си вѣра, освѣнъ духовната мюслюманска пропаганда, употрѣбявали се и отъ гражданската власть косвенни нѣкои прѣслѣдования и като насилия за да напустнѫтъ вѣрата си и да приемѫтъ мохамеданството. Оставяли християнитѣ беззащитни, изложени на всичкитѣ буйства на еничеритѣ и на другитѣ Турци и когато християнитѣ отивали на правителството да се оплакватъ и да искатъ защита, отговаряли имъ, че инакъ никакъ е невъзможно да се оздрави тѣхната безопасность, освѣнъ да пожертвуватъ единъ членъ отъ семейството имъ да приеме мюслюманската вѣра и той ще бѫде въ състояние да ги пази, а въ случай и правителството за него ще може да се вмѣся законно да брани и да защищава цѣлата челедь. И тъй, казваше покойний, цѣли челеди бивахѫ принудени да пожертвуватъ по единъ членъ отъ семейството имъ да се потурчи за безопасностьта на цѣлото семейство. А тамо гдѣто единъ членъ се допуснеше отъ най-напрѣдъ да се изневѣри, слѣдъ нѣкоя година токо виж, че и цѣлото семейство се изневѣрило. Това, за което азъ нѣмамъ никакво съмнѣние, че е било така, допущамъ, че то не е било само въ Албания така, но и въ другитѣ страни на отечеството ни.

Пѫтници изъ Албанско въ Цариградъ и тука увѣрявали сѫ ме, и въ нѣкои гръцки описания съмъ срѣщалъ, че въ нѣкои отпѫтни и устранени села въ Албания, гдѣто мохамеданцитѣ Албанци сѫ въ съсѣдство съ християнетѣ, и сега още слѣдувало мохамеданцитѣ мѫжье да взиматъ жени християнки, които не притѣснявали ужъ да се турчятъ, но живѣяли си така, той турчинъ тя българка[1]) т. е. християнка. Често се случвало, казуватъ, щото жената, кога

[1]) Имамъ забѣлѣжени за това нѣкои любопитни подробности както и по тие нѣкои отъ тѣзи села, но на тозъ часъ не ми сѫ на рѫки за да се ползувамъ отъ тѣхъ.

готви нѣщо за ѣдение въ кѫщи, да дѣли гозбитѣ на постни за себе си и блажни за агата си. Привождатъ още, че таквиато домакинки, когато правяли млинъ или баница въ единъ и сѫщия сѫдъ, защото други н'а да ли и иматъ, подправяли млина полвината съ свинска масть за нея гдѣто ще яде тя, а за мѫжа си, мохамеданецътъ, съ блажно масло, за да не се ублажи ужъ съ свинско. Това расказване може да се прѣдстави като не вѣроятно на нѣкои, които не сѫ добрѣ запознати съ диводата на селскитѣ затънтени жителье по Балканския полуостровъ, но то вѣрно изобразява както умственното тъй и религиозното развитие у народитѣ на Балканския полуостровъ въ сегашното още столѣтие, и всѣкой може да си прѣдстави какво е било то прѣди сто и двѣстѣ години, когато сѫ станѫли толкозъ истурчвания.

Поведението на Еничеритѣ.

Все на това мѣсто се говори още за притѣсненията на християнското население отъ страна на еничеритѣ. Освѣнъ дребни нѣкои свѣдѣния, спазени отъ чюжденци, които сѫ живѣли и пѫтували въ Турско въ XV, XVI и XVII-то столѣтие, никакви други подробности за отношенията на еничеритѣ къмъ християнското и еднокръвното тѣмъ население, нѣмаме ни отъ домашни, ни отъ чужди извѣстие. Въ това отношение и народнитѣ пѣсни, единственнитѣ наши анали за въ тѣзи тъмни и усилни врѣмена, твърдѣ скудни свѣдѣния ни доставятъ. Азъ не знамъ или сега не помня друга нѣкоя пѣсень, която да ни раскрива пó-пълно състоянието на това проживѣно отъ народа тежко и усилно врѣме, освѣнъ извѣстната пѣсень „Обзаложи се младъ Стоянъ, съ Турчина вино да пие, съ Турчина съ еничерина да пие вино червено и върла бистра ракия“ и проч., въ която пѣсень се характеризиратъ отношенията на еничеритѣ, или Турцитѣ Българе, съ християнитѣ Българе горѣ долу въ таково положение. Стоянъ сѣднѫлъ да пие съ еничерина, по свойски. На обзалаганието азъ не давамъ важность, защото е явно отъ друга страна лукавото и коварното намѣрение на еничерина, както и да е да отмъкне жената или сестрата Стоянова. Стоянъ се напилъ, т. е. опоилъ го еничеринътъ и въ това врѣме откарва хубавелката, която